

Ana Kontor * Kaja Plado

EESTI KEELE TÖÖRAAMAT

VI klassile
4. osa

Ana Kontor

Kaja Plado

EESTI KEELE TÖÖRAAMAT

VI KLASSILE

4. OSA

Minu nimi on

.....

Õpin

.....

2016

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine

Ana Kontor, Kaja Plado

Eesti keele tööraamat VI klassile. 4. osa (II trükk)

Tööraamat vastab põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppele.

Retsenseerinud *Karl Karlep, Kaja Pastarus*

Toimetanud *Tiina Helekivi*

Küljendanud *Kristi Helekivi*

Kaane kujundanud *Eve Kurm*

Tehniliselt toimetanud *Andero Kurm*

Illustratsioonid: *kirjastus Studium*

Fotod: *Wikimedia Commons*

Raamatu väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine” kaudu.

Programmi viib ellu SA Innove.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ettenähtud vastutuse.

Autoriõigus: SA Innove, autorid, 2016

ISBN 978-9949-524-82-2 (kogu teos)

ISBN 978-9949-524-83-9 (kogu teos: pdf)

ISBN 978-9949-524-84-6 (I osa)

ISBN 978-9949-524-85-3 (I osa: pdf)

ISBN 978-9949-524-86-0 (II osa)

ISBN 978-9949-524-87-7 (II osa: pdf)

ISBN 978-9949-524-88-4 (III osa)

ISBN 978-9949-524-89-1 (III osa: pdf)

ISBN 978-9949-524-90-7 (IV osa)

ISBN 978-9949-524-91-4 (IV osa: pdf)

Trükievalmistus:

Kirjastus Studium

Riia 15b, 51010 Tartu

Tel 7343 735

www.studium.ee

Järeltrükk

AS Atlex

Kivi 23, 51009 Tartu

Tel 7349 099

www.atlex.ee

TEGUSÕNA

Ühendtegusõna

1. Loe lause.

Lapsed **kirjutasid** sõnu.

Kõik lapsed kirjutasid. Igaühe kirjutamises oli midagi erinevat.

Leia kirjutamist täpsustavad sõnad, ühenda kaarega.

1. Kerli **kirjutas** sõnu välja.
2. Kati **kirjutas** sõnu ümber.
3. Anu **kirjutas** sõnu maha.
4. Marten **kirjutas** sõnu üles.
5. Janne **kirjutas** sõnu juurde.
6. Kevin **kirjutas** lepingule alla.
7. Joonas **kirjutas** sõnad kokku.

PANE TÄHELE!

Tegusõna koos tegevust täpsustava **abisõnaga** moodustab **ühendtegusõna** (luges läbi).

2. Loe. Moodusta suuliselt lauseid ühendtepusõnadega.

kirjutas

jäi

luges

murdis **maha**

kukkus

laadis

viskas

kirjutas

lõikas

sõitis

naeris **välja**

aitas

viskas

otsis

üles tõstma
harima
ehitama
hüppama
andma
upitama

läbi sõitma
jooksma
lööma
viskama
kukkuma
vedama

PANE TÄHELE!

Ühendtepusõna koosseisu kuuluvad sõnad võivad olla lauses kõrvuti või ka teineteisest eemal.

3. A. Loe laused. Jälgi tegusõna ja abisõna järjekorda lauses.

1. Johan **hüppas** pingilt üles ja **korjas** tuulega **laiali** lennanud pabereid.
2. Johan **hüppas** pingilt **üles** ja **korjas kokku** tuulega **laiali** lennanud pabereid.

B. Kumb lause ütleb täpsemalt, mida Johan tegi?

A.

1. Johan hüppas pingilt.
2. Johan hüppas pingilt üles.

B.

1. Ta korjas pabereid.
2. Ta korjas pabereid kokku.

4. Loe.

1. Tartu kesklinnas **nimetati** kõige pikem tänav Rüütli tänavaks.
2. Tartu kesklinnas **nimetati** kõige pikem tänav **ümber** Rüütli tänavaks.

Kummast lausest saad teada, et varem oli tänaval teine nimi?

.....

5. Moodusta sõnaühendeid.

jäi maha (*millest?*) – jäi rongist maha,

.....

.....

jäi üle (*mida?*) –

.....

.....

jäi ette (*kellele?*) –

.....

.....

laadisid maha (*kust?*) – laadisid vagunist maha,

.....

.....

viskasid välja (*mida?*) –

.....

.....

kirjutavad välja (*mida?*) –

.....

.....

kirjutasid ümber (*mida?*) –

.....

.....

6. Sobita. Kirjuta sõnaühendid olevikus.

MINEVIK		OLEVIK
Möötis üle (<i>mille?</i>)	laua taha	<i>Möödab üle ruumi.</i>
Käis läbi (<i>kust?</i>)	otsad	
Seisid (<i>kus?</i>)	ruumi	
Võttis ära (<i>mille?</i>)	jõusaalist	
Mahtusid ära (<i>kuhu?</i>)	aknast	
Õmmeldi kinni (<i>mis?</i>)	koridori	
Visati alla (<i>kust?</i>)	trepil	
Astuti sisse (<i>kuhu?</i>)	valguse	
	poodi	

7. Täida lüngad. Kasuta ühendtegusõnu joone alt.

1. Tugeva tormi ajal tuul

liivapilvi. 2. Mõnikord karavan kõrbes

inimesi kohtamata sadu kilomeetreid.

3. Väike näriline hüpikhiir kõrgele

4. Tulekahju kustutamiseks lennuk.

5. Klaas rohkem valgust kui vilgukivi.

6. Meie naabriperele meeldis Euroopas oma autoga

..... 7. Ehitustööde ajal ehitusplats

..... kaitse-taraga ja

hoiatustahvliid. 8. Talvel Peipsi järv harilikult

ja kalurid saavad jääle kalastama minna.

üles keerutama, läbi käima, üles hüppama, ringi rändama, välja sõitma, läbi laskma, kinni külmuma, ümber piirama, üles panema

8. Täida lüngad. Kasuta ühendtepusõnu joone alt.

Vana kool

1. Vanasse kooli läbi eeskoja.

2. Eeskojast nii õpilased kui õpetaja.

3. Koolmeistri sahvris õpilaste söögikotid.

4. Nende mõlemad otsad olid

5. Magamiskotid õhtul pööningult

..... 6. Koolitoas

suure osa ruumist ahi.

7. Lapsed kahe laua taha

sisse astuma, läbi käima, reas seisma, kinni õmblema, üles minema, alla viskama, ära võtma, ära mahtuma

Tingimust väljendavad tegusõna vormid

9. A. Loe laused.

Kinos on õhtul huvitav film. Tüdrukud tahavad seda filmi näha.

Rita läheb õhtul kinno. Rital on õhtul aega.

Liisi ei lähe kinno. Liisil ei ole aega.

1. Rita **läheb** täna õhtul kinno, sest tal **on** aega.
2. Liisi **läheks** täna õhtul kinno, kui tal **oleks** aega.

Vasta küsimustele:

- Miks Rita saab õhtul kinno minna? Mis sõnad seda näitavad?
 - Mis põhjusel Liisi ei saa kinno minna? Mis sõnavorm näitab aja puudumist?
-

Vanaisa ei leia oma prille. Ta ei näe ajalehte lugeda.

1. Vanaisa **näeks** ajalehte lugeda, kui ta oma prillid **üles leiaks**.
2. Vanaisa **näeb** ajalehte lugeda, sest ta **leidis** oma prillid **üles**.

Vasta küsimustele:

- Kas vanaisa saab ajalehte lugeda?
- Mis tingimusel ta saaks lugeda? Mis sõnad seda näitavad?

B. Otsusta, kummas lauses räägitakse kindlasti toimuvast tegevusest. Jooni tegusõna, mis seda näitab.

Otsusta, kummas lauses räägitakse mingil tingimusel toimuvast tegevusest. Ringita tegusõna, mis seda näitab.

Rühmita tegusõnad.

Tegevus toimub kindlasti	Tegevus toimuks mingil tingimusel
tuleb	tuleks

C. Arutle.

Mida oleks vaja selleks, et

- Rita tuleks täna õhtul kinno?
- vanaisa näeks lehte lugeda?

10. A. Loe laused.

1. Kui õues oleks sulailm, saaksid lapsed lumelinna ehitada.
2. Kui õues oleks sulailm, saaksid lapsed lumesõda pidada.
3. Kui õues oleks sulailm, saaksid lapsed lumememme teha.

B. Vasta täislausega.

Mis tingimusel saaksid lapsed

- lumelinna ehitada?
- lumesõda pidada?
- lumememme teha?

11. Loe laused. Mis olukorras võib nii öelda? Jooni sobivad vastused.

Kui Merili oleks terve, saaks ta tulla loodusparki matkale.

- Merili on looduspargis käinud.
- Merili ei hooli matkamisest looduspargis.
- Merili ema ei luba tütart matkale.
- Merilil on kõrge palavik.

Kui ma oskaksin vene keelt, siis ma vestleksin naabripoisiga.

- Ma ei oska vene keeles rääkida.
- Naabripoiss ei taha minuga vestelda.
- Minu naabritel pole lapsi.
- Minu isa on rahvuselt venelane.

Tegusõna tingimust väljendava sõnavormi (tingiva kõneviisi) tunneme ära tunnuste järgi:

-ksi (oska/**ksi**/n, vestle/**ksi**/n)

-ks (laula/**ks**, räägi/**ks**)

Tingimust väljendavad tegusõna-vormid näitavad, et millegi toimumiseks **on vaja teatud tingimusi**.

Kui tingimused puuduvad, siis tegevus ei toimu.

12. A. Moodusta tegusõnadest *kohtama, lugema* tingimust väljendavad sõnavormid.

Näiteks:

kohta/ma: kohta+ksi kohta/ksi+n kohta/ksi/n

	Sõna tüvi	Tunnus	Lõpp	Sõnavorm
Ma		ksi	n	kohtaksin.....
Sa		ksi	d	
Ta		ks	–	
Me		ksi	me	
Te		ksi	te	
Nad		ksi	d	

	Sõna tüvi	Tunnus	Lõpp	Sõnavorm
Ma		ksi	n	loeksin.....
Sa		ksi	d	
Ta		ks	–	
Me		ksi	me	
Te		ksi	te	
Nad		ksi	d	

B. Jätka näidise järgi suuliselt tegusõnadega *kiirustama, jätkama, pugema*.

Tingimust väljendavate sõnade eitava vormi moodustamine

13. Loe.

- Vennad suusata/**ksi**/d meelsasti, kui oleks mõnus talveilm.
- Vennad **ei** suusata/**ks** mingil juhul tugeva pakasega.

Suusatamiseks vajalik tingimus on hea ilm.

Tugeva pakasega vennad suusatama ei lähe.

PANE TÄHELE!

Tegevuse tingimust väljendava vormi eitav kõne (*ma ei reedaks*)
koosneb sõnast **ei**, **tüvest** ja tingiva kõneviisi **tunnusest -ks**.

ei **ks**

ei tüvi + tunnus **ks**

ma	
sa	
ta	
me	
te	
nad	

ei reeda / **ks**

14. A. Moodusta tingiva kõneviisi vormid.

	Jaatus	Eitus
tulema	ma tule/ ksi/n	ma ei tule/ ks
viima	sa	
rõõmustama	ta	
sööma	me	
naerma	te	
hellitama	nad	

B. Vali kolm eitavat vormi. Moodusta laused. Kirjuta laused vihikusse.

15. A. Loe laused. Jooni tegevuse tingimust väljendavad vormid.

B. Eralda tegusõnadel tüvi, tunnus ja lõpp.

1. Kui Paul ela/ks suusakeskuse lähedal, siis sõidaks ta iga päev lumelauaga. 2. Kas sina ka sõidaksid temaga koos? 3. Pauli vend küll sõidaks, kui tal vaid aega oleks. 4. Tema sõber sõidaks parema meelega mäesuuskadega. 5. Nemad sõidaksid meelsasti puhkuse ajal koos mägedesse. 6. Nad ei vedeleks vabal ajal teleka ees ja ei mängiks arvutimänge.

C. Vasta küsimustele lühidalt. Kirjuta vastus.

1. Kas Paul sõidab iga päev lumelauaga?
2. Miks Paul ei sõida iga päev lumelauaga?
-

3. Kas Paulile meeldiks iga päev lumelauaga sõita?

4. Mis tingimusel Paul sõidaks iga päev lumelauaga?

.....
.....

5. Mis tingimusel Pauli vend sõidaks lumelauaga?

.....
.....

D. Jätka õpetaja esitatud küsimuste järgi.

16. Lõpeta laused.

1. Kui ma oleksin kahe meetri pikkune, siis ma

.....

2. Kui sa töotaksid pangas, siis sa

.....

3. Kui sa tunneksid looduskaitse seadusi, siis sa

.....

4. Kui te kuulaksite hoolega kõnelejat, siis te

.....

5. Kui me teaksime kõiki looduse saladusi, siis me

.....

.....

6. Kui ma seda juttu teistele räägiksin, siis ma

.....

.....

7. Kui nad oskaksid lugeda juhendit, siis nad
-
8. Kui mul oleks palju raha, siis ma
-

17. A. Loe laused. Jooni tegusõnad.

1. Okasmetsa all **on** põõsad kidurad, sest neile **ei jätku** valgust. ()
2. Kui taimed **saaksid** valgust, siis **muutuksid** nad roheliseks. ()
3. Kõrbes kasvavad saksauulid **võivad olla** kaua veeta. ()
4. Kui inimesed **istutaksid** kõrbesse kaski, siis **kuivaksid** need kohe. ()
5. Põhjamaade taimed **ei karda** isegi väga karmi pakast. ()
6. Kui aednik **jätaks** palmi välja öökülma kätte, siis **külmuks** puu juba hommikuks. ()

B. Rühmita tegusõnad tabelisse.

Tegevus/seisund on kindel	Tegevus toimub mingil tingimusel

Kontrolli: 1. tulp – 4 sõna; 2. tulp – 6 sõna.

C. Loe harjutus uuesti lausete kaupa. Otsusta ja märgi sulgudesse, kas tegevus toimub kindlasti (+), või mingil tingimusel (?).

18. Mõtle, mis oleks olnud, kui ...

Vasta täislausega.

1. Kui ma **oleksin eksinud** metsas maasikaid korjates, siis

.....

2. Kui ma **oleksin** metsas **kohanud** nõiamoori, siis

.....

3. Kui ma **oleksin sattunud** Metsamoori majja, siis

.....

4. Kui ma **oleksin tundnud** Nukitsa peas sarvemügaraid, siis

.....

5. Kui Nukitsamees **ei oleks** minu sõna **kuulanud**, siis ma

.....

6. Kui ma **oleksin leidnud** rahapaja, siis

.....

O. Luts „Nukitsamees“

KAS MÄRKASID?

Sa kasutasid harjutuses 18 lausete lõpetamisel tingimuslauset.

PANE TÄHELE!

Tingimuslausete moodustamisel on abiks skeem

KUI _____, SIIS _____.

***Kui** tiik **oleks** jäätunud, **siis** saaksid lapsed sellel uisutada.*

***Kui** mul **ei oleks** uiske, **siis** ma **ei saaks** uisutada.*

***Kui** ma **oleksin** sõitnud hoolikamalt, **siis** **ei oleks** õnnetust juhtunud.*

19. A. Loe ja sobita lausepooled.

B. Moodusta tingimuslaused ja kirjuta need vihikusse.

Kui _____, siis _____.

1. Kui mu isal oleks purjepaat,	õpiks ta kiiresti uisutama.
2. Kui me elaksime metsa ääres,	aitaks ta mul koduseid töid teha.
3. Kui mul oleks raha,	võiksime sügisel iga päev seeni korjata.
4. Kui Aigaril oleksid uisud,	saaksime sageli järvel käia.
5. Kui mu vend oleks kodus,	ostaksin endale

20. A. Loe laused. Jooni tegevuse tingimust väljendavad tegusõnad.

1. Kui mul oleks jalgratas, siis sõidaksin suvel Lõuna-Eestisse.
2. Ma peatuksin mõned päevad vanaema juures Pühajärvel ja tutvuksin lähemalt Otepää ümbrusega.
3. Tiirutaksin järve lähistel ja imetleksin Sõsarsaari.
4. Kindlasti otsiksin üles kuulsa sõjatamme Pühajärvel.
5. Otepäält siirduksin Haanjamaale ja püüaksin rattaga tõusta Suure Munamäe otsa.
6. Vaataksin Lõuna-Eesti maastikku ka kõrgest vaatetornist.
7. Võrumaal on veel palju kohti, kuhu võiksin sõita.
8. Jalutaksin Rõuge Suurjärve ääres ja pildistaksin Eesti sügavamad järve.
9. Sügisel jagaksin oma muljeid klassikaaslastega.
10. Ma näitaksin neile matkal tehtud fotosid.

B. Väljenda laused *meie*-vormis. Kirjuta *meie*-vormis jutuke vihikusse.

Näiteks: Kui meil oleksid jalgrattad, siis *me* sõidaksime

21. A. Loe ja ühenda sõnapaariid.

püüaksin (*kuidas?*)

saaksin üle (*millest?*)

treeniksin (*kui palju?*)

saavutaksin (*mille?*)

õpiksin (*kelleks?*)

võiksin töötada (*kus?*)

teeniksin (*mida?*)

ostaksin (*mille?*)

B. Moodusta tingimuslaused. Kirjuta vihikusse.

Kui _____, **siis** _____ .

22. A. Loe ja jälgi tingimuslausete moodustamist.

Selleks:

1. **Jooni** lauses tegusõnad, pane need tingiva kõneviisi vormi.
2. **Moodusta** tingimuslause.
Kasuta skeemi: **Kui** _____, **siis** _____ .
3. **Loe** saadud lause.

Näiteks: Ilm muutub soojaks ja lumi sulab kiiresti.
Kui ilm muutuks soojaks, **siis** lumi sulaks kiiresti.
Kui ilm muutuks soojaks, **siis** sulaks lumi kiiresti.

PANE TÄHELE!

Lause teises pooles sõna **siis** järel võib muutuda sõnade järjekord.
Tavaliselt järgneb sõnale siis tegusõna (... *siis sulaks* ...).

B. Muuda laused tingimuslauseteks.

1. Kraavikaldad on lumest paljad ja seal õitsevad esimesed kevadlilled.
2. Lapsed märkavad kevade saabumist ja hakkavad lindudele pesakaste meisterdama.
3. Pesakasti lennuava on liiga suur ja linnud ei võta seda omaks.

4. Inimesed on talvel lindude toidulauale toitu viinud ning linnud on harjunud inimeste läheduses elama.
5. Linnud ei hakka pesitsema majade läheduses ja nad ei hävita aias viljapuude kahjureid.
6. Kahjulikud putukad paljunevad ja nad võivad viljasaagi isegi hävitada.

**23. Loe lausete kaupa. Arutle, mis tingimusel sa nii toimiksid.
Mõtle lausele algus.**

1. Kui ma oleksin metsas üksi, siis laulaksin ma valju häälega.
2. Kui, siis näeksin toa-aknast kogu linna.
3. Kui, siis käiksin igal hommikul ujumas.
4. Kui, siis sõidaksin kooli metrooga.
5. Kui, siis sõidaksin kindlasti olümpiamängudele.
6. Kui, siis veaksin järel rasket vankrit.
7. Kui, siis kappaksin ratsahobustel metsade vahel.

24. Kui ma oleksin kasepuu, siis

Koosta jutuke. Kasuta järgmisi tegusõnu ja sõnaühendeid.

kuulaksin (*mille hulka?*), mind nimetataks (*milleks?*), juured hargneksid (*kus? kuidas?*), tüvi oleks kaetud (*millega?*), oksad ripuksid (*kuidas?*), lehed oleksid (*missugused?*), õied koonduksid (*kuhu?*), viljad küpseksid (*millal?*), muutuksid (*missuguseks?*), kanduksid (*kuhu?*), kasvaksin (*kus?*), inimesed istutaksid mind (*kuhu?*), annaksin inimestele (*mida?*)

25. A. Muuda tabelis sõnavorme nii, et need väljendaksid kindlasti toimuvat tegevust.

Tegevus toimub mingil tingimusel	Tegevus toimub kindlasti
liigu/ksi/n	liigu/n
saa/ksi/n	saa/.....
suuda/ksi/n	
jälgi/ksi/n	
kuluta/ksi/n	
rühmita/ksi/n	
viibi/ksi/n	
tõuse/ksi/n	
oota/ksi/n	

B. Koosta esimese tulba sõnavormidega kolm lauset oma tegevuste kohta.

Näiteks:

Esmaspäeval ma saaksin

26. A. Loe laused. Jooni tegusõnad.

B. Sõnasta Liina jutustus nii, et see väljendaks kindasti toimunud tegevust.

Selleks:

1. Jooni tegusõnad, mille vormi tuleb muuta.
2. Muuda tegusõna vormi: *saaksin* – *saan*.

Näiteks:

Ma lähen õhtul õigel ajal magama, siis suudan ma ...

Lõputa lugu

1. Kui ma **saaksin** õhtul õigel ajal magama minna, siis **suudaksin** ma hommikul õigel ajal üles tõusta.
2. Kui ma suudaksin hommikul varakult üles tõusta, siis jõuaksin ma õigel ajal kooli.
3. Kui ma jõuaksin õigel ajal kooli, siis ei hilineks ma tundi.
4. Kui ma ei hilineks tundi, siis ma kuuleksin õpetaja seletusi.
5. Kui ma kuuleksin õpetaja seletusi, siis ma saaksin ülesandest paremini aru.
6. Kui ma saaksin ülesandest paremini aru, siis ma oskaksin tööd kohe õigesti teha.
7. Kui ma oskaksin tööd kohe õigesti teha, siis võtaksid kodused ülesanded palju vähem aega.
8. Kui kodused ülesanded võtaksid mul vähem aega, siis lubaks isa mul arvutimänge mängida.
9. Kui mul oleks luba arvutimänge mängida, siis ma ei peaks neid salaja mängima.
10. Kui ma ei peaks arvutimänge salaja mängima, siis ma tüdineksin nendest kiiresti.
11. Kui ma tüdineksin arvutimängudest kiiresti, siis saaksin õhtul õigel aja magama minna.

Kaudne kõneviis

27. Loe laused. Arutle.

1. Peeter puudub täna koolist.

Mart rääkis Jürile, et Peeter **sõitvat** rongiga Valka.

- Kes puudub täna koolist?
- Mida ütles Mart Jürile?
- Kas Mart teab seda?
- Kas Jüri teab seda? (*Mart rääkis talle.*)
- Mart arvas, et Peeter sõidab rongiga Valka.

Kas tema juttu võib uskuda? – *Ei tea.*

2. Peeter puudus eile koolist.

Mart rääkis Jürile, et Peeter **olevat käinud** eile kalal.

- Kas Jüri teab, et Peeter käis kalal? – *Mart rääkis seda.*
 - Kas Mardi juttu võib uskuda? – *Ei tea.*
-

3. Maril on jalas kõrgete kontsadega kingad.

Krista rääkis Triinule, et vanaema **olevat** need Marile sünnipäevaks **kinkinud**.

- Kas Triin saab olla kindel, et kingad on sünnipäeva-kingitus vanaemalt?
 - Kelle käest Triin kuulis, et Mari sai kingad vanaemalt?
 - Kuidas Triin saaks teada, kust sai Mari kingad?
-

4. Külaline rääkis, et poisid **olevat püüdnud** jõest alamõõdulisi kalu. Ta **olevat kuulnud** möödujate käest, et poisid olid jõe ääres.

- Kas poisid olid kindlasti jõe ääres?
- Kas püütud kalad olid kindlasti alamõõdulised?

PANE TÄHELE!

Sõnavormid + **vat** ja **olevat** + **nud** märgivad, et **teave ei ole kindel**. See teave on kusagilt kuulnud ja vajab kontrollimist.

28. A. Loe laused. Otsusta, kas saad kirjapandud teavet uskuda. Jooni *nud/tud*-vormis sõnad, mis viitavad teabe täpsustamise vajadusele.

1. Eesti olevat saanud iseseisvaks alles möödunud sajandi lõpus.
2. Inimesed olevat seda aega kaua oodanud.
3. Enne seda olevat Eesti kuulunud Nõukogude Liidu koosseisu.
4. Siis ei olevat Eestil olnud mingisuguseid õigusi ise oma riigi asju ajada.
5. Kõik seadused olevat tulnud Moskvast.
6. Kuidas inimesed vanasti elasid, see olevat kirja pandud ajaloo raamatutes.

B. Muuda lauseid ja loe jutt nii, et teave oleks kindel.

Näiteks:

*Eesti **olevat saanud** iseseisvaks*

*Eesti **sai** iseseisvaks*

29. Muuda sõnavorme nii, et need väljendaksid kontrollimata tegevust. Täida tabel.

<u>kindel</u> olevik	vajab <u>kontrollimist</u> olevik vat	<u>kindel</u> minevik	vajab <u>kontrollimist</u> minevik olevat nud
sõidab	sõit/vat	sõitis	olevat sõit/nud
lõpetab		lõpetas	
tahab		tahtis	
paistab		paistis	
kohtub		kohtus	
veedab		veetis	
saavutab		saavutas	
võtab		võttis	
otsustab		otsustas	
ootab		ootas	
jõuab		jõudis	
jääb		jäi	

30. A. Loe Riho juttu. Räägi Riho jutt edasi sõbrale. Sina ise Rihoga koos ei olnud. Sina ei tea, kas Riho rääkis tõtt.

B. Muuda joonitud sõnavorme nii, et saad väljendada kõhklust.

Riho rääkis:

1. "Ma sõitsin mootorpaadiga mööda jõge allavoolu. 2. Olin umbes kaks kilomeetrit sõitnud. 3. Järsku hakkas kala hästi võtma. 4. Ma lasin ankru vette ja jäin kalu püüdma. 5. Sain mitu suurt haugi ja paar kilo

ahvenat. 6. Siis tahtsin kodu poole tagasi sõita. 7. Paadimootor aga ainult turtsatas korra ja jäi siis päris wait. 8. Mul ei jäänud muud üle, kui hakkasin sõudma. 9. Õnneks olin aerud paadipõhja jätnud. 10. Sõuda tuli vastuvoolu ja see oli väga raske. 11. Lõpuks jõudsin kurnatult koju. 12. Seal selgus, et mootor oli korras. 13. Ma lihtsalt ei osanud seda enam käivitada. 14. Selline avastus ei lasknud mul isegi korralikust kalasaagist rõõmu tunda.“

Näiteks:

Riho olevat sõitnud mootorpaadiga mööda jõge allavoolu. Ta olevat

LAUSE

1. Arutle.

- Kas see on lause?

- Miks ei ole lause?

Lause on sõnadega väljendatud mõte.

1. Lauses peavad olema tähendusega sõnad.

Määrduma viima jope puhastus.

- Kõikidel sõnadel on tähendus.
- Kas see on lause? Ei ole.

Jope on määrdunud,
viisin selle puhastusse.

2. Lauses peavad sõnad omavahel tähenduse poolest sobima.

Jope määrdunud puhastusse viisin.

- Kõikidel sõnadel on tähendus. Kõik sõnad sobivad tähenduse poolest.
- Kas see on lause? Ei ole.

3. Lauses peavad sõnad olema õiges vormis, sõnavormid peavad omavahel grammatiliselt sobima (ehk ühilduma).

Määrdunud viisin jope puhastusse.

- Kas see on lause? Ei ole.

4. Lauses peavad sõnavormid olema õiges järjekorras.

Viisin määrdunud jope puhastusse.

- Kas see on lause? *Jah, see on lause.*

Kõik eelnevalt nimetatud tingimused on täidetud:

- lauses on tähendusega ja omavahel sobivad sõnad,
- sõnad on õiges vormis ja õiges järjekorras.

2. Loe. Jälgi lause tähenduse muutust.

Viisin määratud jope puhastusse.

Kas tead selle lause põhjal

- missugune jope oli?
- kellele jope kuulus?
- millal jope mustaks sai?
- millal jope puhastusse viidi?

PANE TÄHELE!

- Mida täpsemalt tahad mõtet edasi anda, seda rohkem on sul vaja sõnu lausesse panna.
- Pikka lauset peab väga tähelepanelikult lugema või kuulama. Sel juhul saad kõigest täpselt aru, mida lausega öeldakse.

3. Loe laused. Vasta küsimustele.

1. Viisin jope puhastusse.
2. Viisin eile jope puhastusse.
3. Viisin eile määratud venna jope puhastusse.
4. Viisin eile venna määratud jope puhastusse.

- Kuhu viidi jope?
- Millal viidi?
- Millal jope määrus?
- Kelle jope määrus?
- Kes või mis oli määratud?

4. A. Loe laused. Igas järgnevas lauses on üks uus sõna, mis varem öeldut täpsustab. Leia ja jooni see sõna.

1. **Ema viis jope puhastusse.**
2. Ema viis määrdunud jope puhastusse.
3. Ema viis eile määrdunud jope puhastusse.
4. Ema viis eile venna määrdunud jope puhastusse.
5. Ema viis eile õhtul venna määrdunud jope puhastusse.
6. Ema viis eile õhtul venna määrdunud punase jope puhastusse.
7. Ema viis eile õhtul venna määrdunud punase jope ja püksid puhastusse.
8. Ema viis eile õhtul venna määrdunud punase jope ja pikad püksid puhastusse.
9. Sõbra ema viis eile õhtul venna määrdunud punase jope ja pikad püksid puhastusse.
10. Minu sõbra ema viis eile õhtul venna määrdunud punase jope ja pikad püksid puhastusse.

B. Vasta küsimustele. Märki, mitmendast lausest (või lausetest) saad täpse vastuse esitatud küsimustele.

Küsimus	Vastus	Mitmes lause või laused?
Mis viidi puhastusse?	Jope ja püksid.	
Kes viis?		
Kelle ema viis?		
Millal viis?		
Kelle jope?		
Missuguse jope?		
Millal määrdunud?		
Missugused püksid ema puhastusse viis?		

Alus ja öeldis

5. Loe lihtlaused.

Jooni tegevust väljendavad sõnad (öeldised) kahe joonega.

1. Me käisime sügisel maal vanaema juures.
2. Me abistasime teda aiatööl.
3. Vanaisa juhtis kartulivõtmist.
4. Ta ise ajas vaod lahti.
5. Mina noppisin kartuleid korvi.
6. Vahepeal tegin vallatust ka.
7. Mõni kartul meenutas herne.
8. See oli nii pisike.
9. Sellise hernerõõsa lennutasin ma üle kraavi.
10. Vanaema pahandas minuga.
11. Me kasutame ka väikesi kartuleid.
12. Need paneme järgmisel kevadel jälle mulda.
13. Vend vedas korvid kottide juurde.
14. Kottidega viidi kartulid kuuri alla.
15. Vanaema hakkas neid järgmisel päeval sorteerima.
16. Meie pere talvevaru tõime linna keldrisse.

Mitu öeldist on igas lauses?

TULETA MEELDE!

Kui lauses on **üks öeldis**, siis see on **lihtlause**.

Lihtlauses on enamasti ka tegijat väljendav sõna (**alus**).

Näiteks: Rain **naerab**.

6. Loe veel kord laused harjutuses 5.

Esita öeldise täpsustamiseks küsimusi (koos põhisõnaga).

Näiteks:

Käisime *millal*? Käisime *kus*? Käisime *kelle juures*?

7. Loe laused. Leia ja jooni tegijat väljendavad sõnad (alused).

1. Männid kasvavad väga paljudes Eesti metsades.
2. Roheline mets katab üle poole Eesti maismaast.
3. Elistvere loomapargis näevad lapsed Eesti metsloomi neile loomulikus keskkonnas.
4. Põldlõokese sulestik aitab tal narmel nähtamatuks jääda.
5. Haljastusfirma vajab suveks abitöölisi.

PANE TÄHELE!

Vahel võib alus lausest ka puududa.

Sel juhul **on** harilikult **võimalik tegija (alus) tuletada** öeldise vormi järgi.

Näiteks: *ehitan – mina ehitan, ehitasite – teie ehitasite,
oleme ehitanud – meie oleme ehitanud jne.*

Jälgi.

Uurisin mitmesuguseid putukaid.

- Kes uuris? – uurijale (tegijale) viitab tegusõna vorm:
(uurisin) – kõneleja räägib iseendast.

Mina uurisin.

Kuulsime põllu kohal lindude ärevat häälitsemist.

- Kes kuulis? – kuulja(te)le (tegijatele) viitab tegusõna vorm:
(kuulsime) – kõneleja räägib iseenda ja oma kaaslaste või kaaslaste tegevusest.

Meie kuulsime.

**8. Jooni öeldised. Otsusta, kes on tegija või tegijad.
Kirjuta laused koos tegijat väljendavate sõnadega.**

1. Põdesin lapsena mitmeid nakkushaigusi.

Mina põdesin lapsena mitmeid nakkushaigusi.

2. Pärast lõunat tulime koolimajja näidendi peaproovi tegema.

.....
.....

3. Loodetavasti jõuate õigeks ajaks kohale!

.....
.....

4. Kas oled õhtul kodus?

.....
.....

PANE TÄHELE!

**Mõnikord jääbki tegija teadmata (ei ole tuletatav)
(veetakse, laoti).**

1. Kakulisi kutsutakse rahvapäraselt öökullideks.

- *Kes kutsub?* – Lause alusel vastata ei saa.
- Tegusõna on lauses umbisikulises vormis (*kutsutakse*), tegija on nimetamata.

2. Rapsiõli valmistatakse rapsiseemnetest kuumpressimise teel.

- Õli valmistajaid võib olla üks või mitu, see on lauses määratlemata.

3. Kambja kirik ehitati umbes 700 a tagasi.

- *Kes ehitasid?* Ehitajad on teadmata.

4. Maailma karikaetapp suusatamises korraldati sel aastal Otepääl.

- *Kes korraldasid?* Korraldajaid ei nimetata.

5. Põlevast majast päästeti kõik inimesed.

- *Kes päästsid?* Päästjad pole teada. Me võime oletada, et need olid tuletõrjujad. Aga päästjateks võisid olla ka juhuslikud möödujad.

9. A. Leia ja märgi lauses öeldis ja alus (kui see on).

Ringita nende lausete numbrid, milles ei selgu tegija (alus puudub).

1. Suvist aega kasutavad loodushuvilised reisimiseks mööda Eestimaad.
2. Kütioru radadel saavad matkajad uusi teadmisi metsast.
3. Raba kutsub huvilisi igal aastaajal.
4. Rabas kulgevad erineva pikkusega õpperajad.
5. Nii saab igaüks valida oma matkamiseks jõukohase teeraja.
6. Saaremaal armastatakse liikuda Kalasma või Abula radadel.
7. Mõned rühmad liiguvad omapäi.
8. Sageli kasutatakse ka matkajuhi abi.
9. Vahel pääsevad külalised isegi vanadesse lossidesse.
10. Vanasti teenindasid mõisnikke uhketes riietes teenrid.
11. Mõisnikud kutsusid kohalikke pillimehi sageli end lõbustama.
12. Muusikud mängisid rahvapillidel tuntud lugusid.
13. Ka tänapäeval lõpetatakse matkapäev sageli lõkke ääres ühiste laulude ja tantsudega.

C. Mitmes lauses alus puudus? lauses.

Kirjuta joonele nendes lausetes olevad öeldised.

armastatakse,

.....

Sõnade seos lauses

10. A. Leia harjutusest 9 kõige pikem lause (11 sõna).

Kirjuta see lause.

.....

.....

.....

B. Ühenda lauses joonega kokkukuuluvad sõnad.

C. Muuda lause võimalikult lühikeseks ja kirjuta see.

.....

.....

11. A. Leia harjutusest 9 kõige lühem lause (4 sõna). Kirjuta see.

.....

.....

B. Muuda lühike lause pikemaks. Esita küsimusi koos põhisõnaga.
Täpsusta liikumise aega, kestust, kohta, liikumise viisi.

Abi: *Missugused rühmad liiguvad? Liiguvad kus? Liiguvad millal?*
Liiguvad kui kaua? Liiguvad kuidas? Liiguvad kuhu?

Kirjuta saadud lause.

.....

.....

.....

C. Ühenda tegusõna seda täpsustavate sõnadega.

12. Loe laused. Laienda lauseid: täpsusta tegevuse aega, kestust, kohta, liikumise viisi.

Ühenda saadud lausetes kokkukuuluvad sõnad.

Näiteks:

Õues põleb lõke.
Naabri **õues põleb lõke** heleda leegiga.

1. Perenaine valmistab perele lõunat.

.....
.....

2. Kirjanik tutvustab uut raamatut.

.....
.....

3. Sportlased lõpetasid raske treeningu.

.....
.....

4. Metsamehed langetasid metsas puid.

.....
.....

5. Muusikud korraldasid Saaremaal meeldejäáva kontserdi.

.....
.....

13. A. Moodusta lause, milles on kolm sõna. Kirjuta see lause.

.....

B. Täpsusta lausega väljendatud teavet.

Esita küsimusi: *mille?, millal?, kui kaua?, kus?, kuhu?, kust?, kuidas?* jne.

Laienda lauset vähemalt kolme sõnaga.

Kirjuta saadud lause.

.....

.....

.....

14. A. Loe lause. Muuda lause küsilauseks.

Ära unusta küsimärki lause lõpus!

Kingsepp parandab pruuni saapa lukku.

Kes parandab saapa lukku?

Mida

Missuguse

Mida teeb

B. Jätka küsilause moodustamist õpetaja öeldud lausete alusel.

KOONDLAUSE

1. A. Loe laused. Jooni öeldis ja tegijat väljendav sõna (või sõnad).

1. *Kes?* Vallo *Mida tegi?* läks klubisse.

2. *Kes?* Eike *Mida tegi?* läks klubisse.

3. *Kes?* Kärt *Mida tegi?* läks klubisse.

4. *Kes?* Vallo, *Kes?* Eike ja *Kes?* Kärt *Mida tegid?* läksid klubisse.
(Vallo, Eike ja Kärt on lapsed.)

5. *Kes?* Lapsed *Mida tegid?* läksid klubisse.

B. Vasta küsimustele tabelis.

Mitmest tegevusest on juttu?	Mitmest tegijast on juttu?	Nimeta tegija või tegijad.
1. lauses 1	1. lauses? 1	Vallo
2. lauses	2. lauses	
3. lauses	3. lauses	
4. lauses	4. lauses	
5. lauses	5. lauses	

2. A. Moodusta sõnaühendeid.

läksid (*kuhu?*)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

käisid (*kus?*)

.....

.....

B. Kasuta koostatud sõnaühendeid lauses.

3. Loe. Jooni lausetes alused.

1. Peale õunapuude kasvavad meie aedades veel pirnipuud.
2. Peale õunapuude kasvavad meie aedades veel ploomipuud.
3. Peale õunapuude kasvavad meie aedades veel kirsipuud.

Mitu lauset oli?

Sa said teada, mis puud kasvavad meie aedades.

Meie aedades kasvavad ...

4. Peale õunapuude kasvavad meie aedades veel pirnipuud, ploomipuud ja kirsipuud.

Mitu lauset oli?

Sa said teada, mis puud kasvavad meie aedades.

Meie aedades kasvavad ...

PANE TÄHELE!

Joonitud sõnad neljandas lauses on **korduvad lauseliikmed**.
Korduvate lauseliikmetega lihtlause on **koondlause**.

4. Loe laused. Esita küsimus tumedalt trükitud sõnadele.

Lihthause	Koondlause
1. Priit kirjutab .	1. Priit loeb ja kirjutab .
2. Priit loeb .	2. Priit loeb ja arvutab .
3. Priit arvutab .	3. Priit loeb , kirjutab ja arvutab .
Mitmest Priidu tegevusest on juttu 1. lauses? 2. lauses? 3. lauses?	Mitmest Priidu tegevusest on juttu 1. lauses? 2. lauses? 3. lauses?

5. A. Loe laused ja jooni tegusõnad.

B. Ühenda kaarega tegusõna ja seda täpsustav sõna.

Lihthause	Koondlause
Tüdrukud õmblesid rätikuid. Tüdrukud õmblesid kleite. Tüdrukud õmblesid kardinaid.	Tüdrukud õmblesid rätikuid, kleite ja kardinaid.
Koer jooksis õues. Koer jooksis metsas. Koer jooksis põllul.	Koer jooksis õues, metsas ja põllul.

Kuusesemned maitsevad käbilindudele. Kuusesemned maitsevad rähnidele. Kuusesemned maitsevad oravatele.	Kuusesemned maitsevad käbilindudele, rähnidele ning oravatele.
--	--

C. Esita küsimus koos põhisõnaga. Vasta.

Õmblesid *mida*? – Õmblesid *rätikuid*.

KAS MÄRKASID?

Korduvad lauseliikmed **eraldame** lauses **koma ja sidesõnaga ja, ning, ega, ehk, või, kui ka**.

_____, _____, _____ **JA** _____.

Koondlauses sidesõna ette koma ei panda.

6. Loe. Jätka lauset loeteluga. Eralda loetelu komaga.

1. Me ostsime korteri remondi jaoks pintsli,
..... ja
2. Laupäeval värvisime ära põranda
..... ning
3. Ema pesi aknad ja
4. Õhtul seisis koridorinurgas tühjad värvipurgid
..... ning

7. A. Küsi kaaslastelt, mida nemad eile poest ostsid.
Moodusta vastuse põhjal koondlauseid.
Täida lüngad. Eralda loetelus sõnad komadega.

Vastus:

Nad ostsid ja

Mu sõber ostis ning

Mu pinginaaber ostis ja

B. Küsi kaaslastelt, mida neile meeldib teha. Täida lüngad.

Vastus:

Talle meeldib ja

Mu sõbrale meeldib ja

Mu pinginaabrile meeldib ja

Kontrolli: sidesõna ees koma ei ole.

8. A. Loe laused. Leia korduvad lauseliikmed ja jooni.

1. Aegviidu matkarajal on mitmed telkimiskohad ja lõkkeplatsid.
2. Vilsandi saarele kulgeb rada vees või meresaartel.
3. Rannamõnude nautijatele ei meeldi tuulised ega pilvised ilmad.
4. Ilus rannik, männik, rannapank, allikad ja mõisapargid jätavad saarelkäigust unustamatu mulje.
5. Piusa koobaste lähedal asuva matkaraja teabetahvlid ja teeviidad aitavad rajal õiget suunda hoida.

6. Vormsi on ajalooline saar, kus vaatamisväärsusteks on kirik ja kalmistud.
7. Saadan konkursile foto Vilsandi rahvuspargi tuulikust või saare tuletornist.
8. Telkimine ning lõkke tegemine on lubatud ainult selleks ettenähtud kohtades.

B. Ringita sidesõnad.

9. A. Loe laused. Jooni korduvad lauseliikmed.

**B. Ringita sidesõnad, mis ühendavad korduvaid lauseliikmeid.
Vasta küsimustele.**

1. Kõrgelt kaljult pudenes matkajatele kaela liiva **ja** kivikesi.

- *Mida pudenes matkajatele kaela?*

.....

2. Kõrgelt kaljult pudenes matkajatele kaela liiva **ning** kivikesi.

- *Mida pudenes matkajatele kaela?*

.....

3. Kõrgelt kaljult pudenes matkajatele kaela liiva **või** kivikesi.

- *Mida pudenes matkajatele kaela?*

.....

PANE TÄHELE!

Sidesõnad **ja, ning** näitavad, et pudenes **mõlemaid**, nii liiva kui ka kive.

Sidesõna **või** näitab, et pudenes kas liiva või kivikesi, aga **mitte mõlemaid** ühel ajal.

10. A. Loe laused. Jooni korduvad lauseliikmed. Leia ja ringita sidesõnad.

1. Metsas saame tutvuda erinevate puuliikide ja põõsastega.
2. Sügisel metsa sattudes on raja ääres võimalik korjata seeni ning marju.
3. Metsast tulles toon ma alati koju kas lilli või puuoksi.
4. Meie klassi õpilased pole sattunud rabasse ega tihedasse ürgmetsa.
5. Ööbisime Saaremaal isa venna ehk lelle pool.

	JA		– kõik
	NING		
	EGA		– ei ükski
	VÕI		– üks neist
	EHK		– nimetatakse teisiti

B. Jälgi lause tähendust.

1. Metsas saame tutvuda erinevate puuliikide ja põõsastega.	JA	Saame tutvuda mõlema nimetatud objektiga.
2. Sügisel metsa sattudes on raja ääres võimalik korjata seeni ning marju.	NING	Saab korjata kõike, mis lauses nimetatud.
3. Metsast tulles toon ma alati koju kas lilli või puuoksi.	VÕI	Toon kaasa kas lilli või oksti, aga mitte mõlemaid korraga.
4. Meie klassi õpilased pole sattunud rabasse ega tihedasse ürgmetsa.	EGA	Pole sattunud kumbagi kohta: ei ole käinud rabas, ei ole käinud ürgmetsas.
5. Ööbisime Saaremaal isa venna ehk lelle pool.	EHK	Üht inimest või olendit nimetatakse teisiti (isa venda kutsutakse ka lelleks).

11. Loe laused. Täida lüngad sobivate sidesõnadega.

1. Aastad mööduvad kiiresti märkamatult. 2. Sageli mõtlen vanaisa vanaema peale. 3. Ma imetlen nende töökust, taibukust, hoolivust elujõudu. 4. Minu vanaisa Taadu oli osav mees. 5. Ta oli Saaremaal Muhumaal tuntud sepp. 6. Lisaks tarbesemetele oskas ta teha ka põnevaid keerulisi ehteasju.

7. Teda võis ikka näha toas õues askeldamas. 8. Vanaema oli külas linnas tuntud meisterkokk. 9. Kui oli kellelgi sünnipäev pulmad, kutsuti Memm kohale. 10. Keegi ei osanud temast paremini keeta küpsetada. 11. Memmele Taadule meeldis väga metsas seeni marju korjata. 12. Praegu puhkavad mu vanavanemad surnuaial kalmistul. 13. Käin koos oma ema isaga sageli nende hauaplatsi korrastamas. 14. Viime sinna ka lilli oksti.

12. A. Loe laused. Leia ja jooni korduvad lauseliikmed.

Näiteks: Vennad **käivad** koos staadionil ja ujulas.

1. Tööõpetuse tunnis **meeldib** tüdrukutele õmblemine ja kudumine.
2. Tikkimistööd ja heegeldamist **peavad** tüdrukud igavaks tegevuseks.
3. Hele, Hillar ja Hendrik **sõitsid** malevõistlustele. 4. Nad **said** mitu medalit ja aukirja. 5. Põhilised ehitusmaterjalid Eestis **on** liiv, savi, kruus ja lubjakivi.
6. Palju **kasutatakse** ka puitu ja klaasi.
7. Kevadel **õitsevad** kõige varem lõokannus, ülane ja lumikelluke. 8. Lilled ja rändlinnud **kuulutavad** meile kevade saabumist.

B. Esita küsimus korduvate lauseliikmete kohta koos põhisõnaga.

Näiteks: Käivad kus? Mis meeldib? Jne.

PE A MEELES!

Korduvatel lauseliikmetel võivad olla laiendid, mis eraldame lauses **koma** või **sidesõnaga**.

Silver nägi rongiaknast kolletuvat viljapõldu, sügisest metsa ja lahkuvaid kureparvi.

13. Loe laused. Otsusta, mis järeldus on õige. Märki õige järeldus.

A.

Nr	Lause	Järeldus
1.	Must koer ja hall kass mängivad suures toas.	- Toas on koer ja kass. - Toas ei ole koera ega kassi. - Toas on ainult must koer. - Toas on ainult hall kass. - Toas on hall koer ja must kass.
2.	Ma nopin emale peenralt punaseid tulpe ja kollaseid nartsisse.	- Toon emale ainult tulpe. - Toon emale ainult nartsisse. - Toon emale nii tulpe kui ka nartsisse. - Toon punaseid nartsisse ja kollaseid tulpe.
3.	Õhtuti ma loen raamatut, kuulan raadiot või vaatan televiisorit.	- Õhtul loen ma alati ainult raamatut. - Õhtul vaatan ma televiisorit. - Aga kui pole huvitavat saadet, siis loen raamatut. - Õhtul on mul võimalik valida kolme tegevuse vahel. Ma teen korraga ainult ühte asja. - Õhtul vaatan ma telekat ja samal ajal kuulan ka raadiot.

4.	Selles aias ei kasvanud puud ega õitsenud lilled.	• Aias kasvasid ainult puud. • Aias kasvasid ainult lilled. • Aias õitsesid lilled, aga puid ei olnud. • Aias ei kasvanud ühtki puud. • Aias ei õitsenud lilli.
5.	Kas sa soovid suppi või praadi?	• Pakutakse suppi. • Pakutakse praadi. • Pakutakse mõlemat: suppi ja praadi. • Pakutakse ainult ühte toitu. • Pakutakse võimalust süüa praadi, kui supp on söödud.

B.

1.	Tartust saab rongiga sõita Tallinnasse, Valka ja Põlvasse.	• Tartust saab rongiga sõita ainult Tallinnasse. • Tartust saab rongiga sõita Valka. • Tartust saab rongiga sõita Põlvasse. • Tartust saab rongiga sõita Tallinnasse, aga ka Valka ja Põlvasse.
2.	Suvel sõidab Triinu rattaga või bussiga maale vanaema juurde marju korjama.	• Triinu sõidab maale alati rattaga. • Triinu eelistab maale sõita bussiga, aga vahel sõidab ta ka rattaga. • Marju korjama sõidab Triinu rattaga.

3.	Kati ja Heti lähevad koos jooksmas, suusatama või tennist mängima.	• Kati ja Heti valivad, mida koos ette võtta. • Kati läheb jooksmas ja Heti suusatama. • Kati ja Heti mängivad koos tennist, siis lähevad jooksmas. Talvel käivad nad koos suusatamas.
4.	Näitusel oli välja pandud tuntud kunstniku maalid talvisest metsast ning tormisest merest.	• Seintel rippusid maalid metsast. • Näitusel olid tormise mere pildid. • Näitusel võis vaadata pilte merest ja metsast. • Tuntud kunstnik maalib merd ja metsa.
5.	Metssea vaenlasteks on hundid ehk susid.	• Metssea vaenlane on hunt, aga mitte susi. • Metssea vaenlane on hunt ja susi. • Metssea vaenlasteks ei ole hunt ega susi. • Metssea vaenlane on hunt, keda kutsutakse susiks.

14. A. Loe laused.

Jooni tegevust väljendavad sõnad ja korduvad lauseliikmed.

B. Kirjuta koondlause järele KL.

1. Meie kooli laulukoor võtab vastu uusi liikmeid. (.....)
2. Tairo ja Tõnis tahtsid poistekooris laulma hakata. (.....)
3. Laulukoori proovid toimuvad kolmapäeval ja reedel. (.....)

4. Nendel päevadel pole poistel korvpallitreeninguid. (.....)
5. Kontserdi annab koor kas juulis või augustis. (.....)
6. Koori dirigent lubas enne kontserti korraldada laululaagri Saaremaal või Hiiumaal. (.....)
7. Laagris õpime kontserdil kavas olevad laulud korralikult selgeks. (.....)
8. Laagri päevakavas on ka pallimängud ning ujumine. (.....)

Kontrolli. Võrdle naabriga, kas said 5 koondlauset (KL). Ülejäänud on lihtlaused.

C. Loe väide ja leia vastav lause harjutuse A osast.
Otsusta, kas väide on õige (+) või vale (–).
Kirjuta sulgudesse harjutuse A osast selle lause number, mille alusel otsustasid.

1. Tairo tahtis laulukoori minna. (.....,)
2. Tõnis avaldas soovi laulukoori minna. (.....,)
3. Laululaager toimub nii Saaremaal kui ka Hiiumaal. (.....,)
4. Kontserdid on juulis ja augustis. (.....,)
5. Kontsert toimub üks kord suve jooksul. (.....,)
6. Korvpallitreeninguid reedeti ei toimu. (.....,)

D. Moodusta A osa koondlausetest lihtlaused.

Näiteks:

Tairo ja Tõnis avaldasid soovi poistekooris laulma hakata. (KL)

1. Tairo avaldas soovi poistekooris laulma hakata. (L)
2. Tõnis avaldas soovi poistekooris laulma hakata. (L)

**15. Väljenda koondlausega öeldud teavet mitme lihtlause abil.
Jälgi, et lausega väljendatud teave ei läheks kaduma.**

1. Taimed vajavad kasvamiseks soojust, niiskust ja valgust.

.....

.....

.....

.....

2. Rohhtaimedest on tuntumad kullerkupud ja jänesekapsas,
nurmenukud ja vesiroosid.

.....

.....

.....

.....

3. Kandle, viiuli ja kitarri kõlakastide kaaned on tehtud kuusepuidust.

.....

.....

.....

4. Kuusk on aastaringselt roheline ehk igihaljas.

.....

.....

.....

16. A. Loe laused. Kirjuta tekst õigesti vihikusse.

Soe kasukas heinakuhjas

1. Isa ja p/oek/ läksid talvel heinu koju tooma. 2. Tee oli pikk ja kurviline. 3. S/õid/eti mööda k/us/ikust ja k/as/ikust. 4. Poeg h/ak/as kaeblema ja kurtma, et tal on k/ülm/. 5. Isa lohutas poega, et ta j/ät/is suvel heinak/uhj/a sisse pehme kasuka ning s/oj/ad s/ap/ad. 6. Selle l/up/as isa külma peletamiseks ja sooja s/am/iseks pojal s/elk/a panna. 7. Poiss /ots/is kasukat, aga ei leidnud ei kasukat ega saapaid. 8. Kuid t/öt/ tehes h/ak/as poisil nii palav, et kasukat polnud selga vajagi. 9. Isa n/aer/is ja teatas: “Kasukat polnudki. Kui tahad sooja s/at/a, tee t/öt/!”

Eesti rahvajutt

B. Jooni lauses korduvad lauseliikmed.

C. Leia koondlaused. Ringita koondlausete numbrid.

17. A. Loe. Leia koondlaused. Ringita lausenumbrid.

Vanasõna ütleb, et **sügisel on seitse söögilauda**. Mida see tähendab?

1. Põllult on vili koristatud.
2. Peenralt on kapsad, kurgid ja tomatid korjatud.
3. Kartulid on üles võetud ja varju alla viidud.
4. Aiast on korvidesse pakitud õunad, kirsid, pirnid ning ploomid.
5. Aasalt on ravimtaimi kogutud.
6. On mustikal, pohlal ja jõhvikal käidud.
7. Mitu korvitäit puravikke, pilvikuid ja riisikaid on metsast koju toodud.

B. Kirjuta välja lihtlaused.

Muuda need koondlauseks, selleks täpsusta loetelu.

Näiteks: Põllult on **vili** koristatud. (L)

Vili on rukis, nisu,

Põllult on **rukis, nisu, ja koristatud.** (KL)

C. Kirjuta vihikusse koondlaused. Moodusta neist lihtlaused.

Selleks nimeta loetelu ühise nimetajaga.

Näiteks: Peenralt on **kapsad, kurgid ja tomatid** korjatud.

Peenralt on **aedvili** korjatud.

18. Loe laused. Leia koondlaused.

Jooni korduvad lauseliikmed, ringita sidesõnad ja komad.

1. Kuusk on Eestis väga levinud igihaljas puu. 2. Noored käbid võivad olla punakad, rohekad, kollakad või helepruunid. 3. Seemned valmivad ning varisevad sama aasta sügisel. 4. Kuusel on läikivad, tumerohelised okkad. 5. Oksale kinnituvad okkad ühekaupa. 6. Kuusk on pesapuuks paljudele lindudele ja oravatele. 7. Kuuse vaiku kasutatakse haava ravimina. 8. Kuusk on meil tuntud ka uhke ja väärika jõulupuuna. 9. Loodussõbralikum on ehtida aias või õues kasvav kuusk.

Harjutuses oli (*mitu?*) koondlauset ja lihtlauset.

Mille järgi otsustasid?

LIITLAUSE

1. A. Loe laused.

1. Kohtusime klassikaaslastega õhtul pargis.
2. Meil oli vaja täita rühmatöökaks antud ülesandeid.

- Millest räägitakse 1. lauses?
- Millest räägitakse 2. lauses?

B. Loe kolmas lause.

3. Kohtusime klassikaaslastega õhtul pargis, **selleks et** täita rühmatöökaks antud ülesandeid.

- Mida ühist on kolmandal lausel 1. ja 2. lausega?

KAS MÄRKASID?

Kas märkasid, et väljendatud on sama teavet, aga seda on erinevalt sõnastatud.

KAS ON MEELES?

Kas on meeles, et üht ja sama mõtet saab väljendada kas mitme lühikese lausega või ühe pika lausega.

2. Loe laused ja arutle.

- Mille poolest 1. ja 2. lause sarnanevad?
- Mille poolest erineb neist 3. lause?

Kaks lühikest lauset (kaks lihtlauset)	Üks pikk lause (liitlause)
1. Piusa koopad on kaitse alla võetud. 2. Nii tahetakse hoida Baltimaade suurimat talvituvate nahkhiirte kolooniat.	3. Piusa koopad on kaitse alla võetud selleks, et hoida Baltimaade suurimat talvituvate nahkhiirte kolooniat.
1. Turisti teejuht on raamat. 2. Raamat abistab turisti reisimarsruudi koostamisel.	3. Turisti teejuht on raamat, mis abistab teda reisimarsruudi koostamisel.

3. A. Loe laused. Jooni öeldised. Millest tunned ära liitlause?

1. Elevandid elavad karjades. 2. Vanade eest hoolitsevad noored loomad, kes abistavad vanemaid kõiges. 3. Elevandiema kasvatab oma poega viis aastat. 4. Peale ema hoolitseb väikese eest veel lapsehoidja, kes tema järele vaatab. 5. Täiskasvanud elevandid magavad püsti seistes, aga väikesed loomad lamavad ema jalgade juures. 6. Elevant jaksab kanda koormat, mida harilikult veavad paljud pakikandjad. 7. Õpetatud elevandid töötavad saagimisvabrikutes. 8. Inimesed õpetavad elevante välja kodustatud loomade abil ja nad muutuvad küllaltki ruttu taltsaks.

B. Kirjuta joonele liitlausete numbrid.

Liitlauseid on nr

KAS ON MEELES?

Liitlause moodustatakse **kahest (või enamast) lihtlausest**.

Liitlause koosseisus olevad lihtlausead on **liitlause osad** ehk **osalaused**.

Igal osalausel on oma öeldis.

Seega on liitlauses kaks (või rohkem) öeldist.

Näiteks:

Turisti teejuht on raamat, mis abistab teda reisil.

↑
1. osalause

↑
2. osalause

Osalausete vahel võib olla: **koma**, **sidesõna** või **mõlemad** (nii koma kui ka sidesõna).

Näiteks:

1. *Esimesed pühakojad ehitati puust, need pole enamasti meie ajani säilinud.*
2. *Esimesed pühakojad ehitati puust **ja seepärast** pole need enamasti meie ajani säilinud.*
3. *Esimesed pühakojad ehitati puust, **seepärast** pole need enamasti meie ajani säilinud.*

4. A. Loe laused. Jooni öeldised.

Märgi kas tegemist on lihtlausega (L) või liitlausega (LL).

1. Porgand on väga kasulik. (.....)
2. Sellest saavad lapsed palju vitamiine. (.....)
3. Kui porgandi seemned kevadel peenrale külvata,

siis ilmub seal varsti nähtavale palju rohelisi taimi. (.....) 4. Porgandi taimi on vaja harvendada selleks, et tugevamad taimed saaksid paremini kasvada. (.....) 5. Peenraid tuleb hoolsasti kasta (.....) 6. Peenardel hakkab kasvama ka umbrohi, aga see tuleb porganditaimede vahelt välja kitkuda. (.....) 7. Umbrohi takistab taimedel kasvamist. (.....) 8. Mõned porgandi juured jäetakse sügisel hoidlasse, et neist järgmisel suvel seemneid saada. (.....) 9. Teisel aastal moodustuvad porgandi õitest väikesed viljad. (.....) 10. Viljades valmivad seemned, mis külvatakse järgmisel aastal jälle peenrale. (.....)

Kontrolli: lihtlauseid ja liitlauseid on võrdselt.

B. Ringita liitlausetes osalauseid siduvad sõnad ja komad.
Kirjuta joonele, mis siduvaid sõnu oli liitlausetes kasutatud.

.....

.....

.....

C. Moodusta liitlausest suuliselt lihtlauseid.

PE A MEELES!

Liitlauses on oluline, mis sidesõnu kasutatakse.

Sidesõnast sõltub kogu liitlause tähendus.

5. A. Loe lauseid. Selgita tähendust.

1. Avage aken, **sest** toas on umbne õhk!
2. Avage aken, **kuid** pange see korralikult riivi!
3. Avage aken, **mis** on laua kohal!
4. Avage aken, **millest** paistab laste mänguplats!
5. Avage aken, **selleks et** tuba tuulutada!
6. Avage aken, **mille** ees on paksud kardinad!

B. Leia, mitmes lause sobib vastuseks küsimusele.

- Milleks peab akna avama?
- Miks on vaja aken avada?
- Missugune aken tuleb avada? (3 vastust),,
- Mitmenda lause kohta küsimus puudub?

Vastandava teabega liitlause

6. Loe laused. Ringita osalauseid siduvad sõnad.

1. Onu valis kalaleminekuks kohaliku järve, **aga** isa eelistas sõita Peipsile.
 - *Kas onu ja isa tahtsid kalale minna samasse kohta?*
2. Siiri tahtis õhtul kinno minna, **kuid** ema vajas aias Siiri abi.
 - *Kas Siiril ja emal olid õhtuks ühesugused plaanid?*
3. Poiss tahtis sõbrale helistada, **aga** ta telefoni aku sai tühjaks.
 - *Kas poiss sai sõbrale helistada?*

PANE TÄHELE!

Liitlausega võib väljendada vastandlikke soove, mõtteid, tegevusi.

_____, **AGA** _____.

Siiri tahtis kinno minna, aga ema vajab tütre abi aias.

_____, **KUID** _____.

Oskar tahtis minna uisutama, kuid ilm läks sulale.

Sidesõna *või* puhul väljendab liitlause mingeid valikuid.

_____, **VÕI** _____.

Kas me läheme reedel koos suusatama või kohtume alles laupäeval ujulas.

7. Loe laused. Selgita liitlause tähendust.

1. Kas paneme lauale vaasi roosidega **või** meeldivad sulle lihtsamad lilled?
2. Rita ütles: „Ma reisin sel suvel koos vanematega Itaaliasse **või** lähen koos õega Soome maasikaid korjama.“
3. Pärast kooli lõpetamist tahan ma edasi õppida Tartu Kutsehariduskeskuses **või** lähen koos sõbraga Väimelasse.
4. Kristofer arutles: „Ma veedan õhtu spordisaalis **või** sõidan sõpradega ujulasse.“

8. Mõtle liitlausele lõpp.

1. Ragnar hüppas küll kaugele, kuid
2. Tiit juhatas vanakesele teed, aga
3. Juhan Liivi haridus oli küll väike, kuid
4. Matkajad jälgisid tähelepanelikult kaarti, aga

9. Mõtle liitlausele algus.

1., aga jää ei olnud veel piisavalt tugev.
2., kuid poisid ei teinud sellest väljagi.
3., aga ruumid olid ikka külmad.
4., kuid tal ei jätkunud raha selle ostmiseks.

10. A. Loe laused. Jooni osalauseid siduvad sõnad.

1. Siim pakkis reisikotti **ja** isa uuris Eesti kaarti. (.....)
2. Siim pakkis reisikoti kokku, **seejärel** tõstis isa selle autosse. (.....)
3. Siim pakkis reisikotti **ja** ema valmistas köögis hommikusööki. (.....)
4. Siim pakkis reisikotti **ning** õde ulatas talle asju kätte. (.....)
5. Siim pakkis reisikoti kokku veel **enne seda, kui** isa oli talle sõiduaja teatanud. (.....)
6. Siim pakkis reisikoti kokku ning **siis** asus pere teele. (.....)
7. **Kui** Siim oli reisikoti kokku pakkinud, **siis** kontrollis ta selle kaalu. (.....)

- B.** Nimeta Siimu ja teiste pereliikmete reisi-eelsed tegevused.
- C.** Otsusta, kas tegevused võisid toimuda samaaegselt või üksteise järel. Samaaegsed tegevused märgi (=), üksteise järel toimuvad tegevused (→).

Näiteks: Siim pakkis reisikotti ja isa uuris Eesti kaarti. (=)

Põhjust väljendav liitlause

11. A. Moodusta lihtlausest liitlause.

1. Autojuht ei näe autot juhtida tiheda udu tõttu.
Autojuht ei näe autot juhtida sellepärast, et
.....
2. Nooremate klasside õpilased ei tule kooli külma ilma tõttu.
Nooremate klasside õpilased ei tule kooli sellepärast, et
.....

B. Jooni liitlausestes öeldised.

Kontrolli, kas igas osalauses on öeldis.

12. A. Loe. Ringita osalauseid siduvad sõnad.

B. Esita ja kirjuta küsimused.

1. Kurjategijale saadi kiiresti jälile, **sest** helistaja oskas teda väga täpselt kirjeldada.

Miks
.....

2. ETV kannab olümpiamängudelt üle kergejõustikuvõistluse, **sest** seal osalevad Eesti sportlased.

Miks
.....

3. Tuntud sportlane jättis võistlused pooleli, sest teda kahtlustati dopingutarvitamises.

Mis põhjusel
.....

4. Gerd Kanterilt oodatakse tipptulemust ka järgmisel võistlusel, sest tema nimel on juba mitu aastat Eesti kettaheite rekord.

Miks
.....

5. Antsu oodatakse treeningule, sest ta on jalgpalli-võistkonna liige.

Mis põhjusel
.....

C. Esita küsimus naabrile. Kontrolli tema vastust.

13. A. Loe.

1. Mitme maa teadlaste tähelepanu on köitnud harilik kodukass.

2. Kassil on võime leida kodutee ka kauge maa tagant. 3. Kass näeb

umbes kuus korda paremini kui inimene. 4. Kassi silmad on väga hästi arenenud. 5. Kassi kompimiselundiks on vurrud. 6. Äralõigatud vurrudega kassid tunnevad end ebakindlalt. 7. Kass ei saa kukkudes haiget. 8. Tal on imepärane võime maanduda alati neljale käpale. 9. Teadlased on uurinud seda maandumist. 10. Nad tahavad seda tehnikat kohaldada kosmonautide tarbeks.

B. Loe küsimused. Vasta täislausega. Mitmendast lausest leidsid vastuse, kirjuta sulgudesse.

Vastamisel jälgi sõnade järjekorra erinevust küsilauses ja vastuses (3. ja 4. lause).

1. Miks on kodukass köitnud teadlaste tähelepanu?

Kodukass on köitnud teadlaste tähelepanu sellepärast, et

..... . (.....)

2. Miks tunneb kass end ilma vurrudeta ebakindlalt?

Kass tunneb end

..... . (.....)

3. Miks kass kunagi kukkudes haiget ei saa?

.....

..... . (.....)

4. Miks teadlased kasside maandumistehnika vastu huvi tunnevad?

.....

..... . (.....)

14. A. Moodusta kolm liitlauset.

Käisin vaatamas filmi, sest

- sõber oli mulle seda soovitanud.
- lootsin saada head filmielamust.
- see jooksis meie kinos väga lühikest aega.

B. Mis põhjustel ma käisin filmi vaatamas? Vasta lühidalt.

1.
2.
3.

C. Esitage kaaslasega teineteisele kolm *miks*-küsimust. Vastake küsimustele liitlausetega.

15. A. Loe liitlaused.

Tõmba ring ümber osalauseid siduvatele sõnadele.

B. Vasta küsimustele.

1. Tööle ruttavad inimesed sõitsid maanteel ettevaatlikult, **sest** teed olid muutunud väga libedaks.
 - *Mis põhjusel sõitsid inimesed ettevaatlikult?*
2. Tavaliselt on linnas tänavad laiad **ja sellepärast** üllatavad turiste Tallinna vanalinna kitsad tänavad.
 - *Mis põhjusel on turistid üllatunud?*

3. Lastele tuleb selgitada tulega seotud ohte **sellepärast**, **et** lapsed ei oska tagajärgi ette näha.

- *Miks tuleb selgitada lastele tulega seotud ohte?*

4. Markenil ei olnud toa võtit **ja seepärast** ei pääsenud ta tuppa.

- *Miks Marken ei pääsenud tuppa?*

PANE TÄHELE!

Liitlausega saab väljendada **tegevuste või olukordade põhjust**.

_____, **SEST** _____ .

_____ **SELLEPÄRAST, ET** _____ .

_____ **JA SEEPÄRAST** _____ .

_____ **JA SELLEPÄRAST** _____ .

16. Jooni osalaused, millest saad teada sündmuse või olukorra põhjuse.

Mis põhjusel?

1. Valimiste tulemusel **kuulutati** linnapeaks Peeter Oksa, sest ta sai kõige rohkem hääli.
2. Kuna Peeter Oksa sai valimistel kõige rohkem hääli, siis kuulutati ta linnapeaks.
3. Kõige rohkem hääli sai valimistel Peeter Oksa ja ta kuulutati linnapeaks.

4. Peeter Oksa kuulutati linnapeaks seetõttu, et ta sai valimistel kõige rohkem hääli.
5. Jaan sõitis eile Rootsi, sest ta leidis seal tööd.
6. Mänguseltsiline haigestus ja seepärast mängib Taavi õues üksinda.
7. Eestlaste neljapaadi meeskond tundis pettumust, kuna jäid olümpial esimesena medalist ilma.
8. Martinil puudub luba jalgrattaga sõitmiseks ja seetõttu registreeris ta end kursustele.
9. Rasmus rõõmustas väga, sest ta pääses tenniseturniiril järgmisesse ringi.

17. A. Loe laused. Ringita osalauseid ühendavad sõnad.

B. Arutle iga lause juures.

- *Mis juhtus?*
- *Mis seda põhjustas?*
- *Mis oli tulemus või tagajärg?*

Märgi vastav täht osalause järel sulgudesse: põhjus (P), tagajärg (T).

1. Priit sattus haiglasse (T), sest ta oli rattalt kukkudes tõsiselt jalga vigastanud (P).
2. Ta tahtis kohe püsti tõusta (.....), seepärast ajas ta end istukile (.....).

3. Poiss pandi ratastooli (.....), sest ta ei tohtinud üldse jalale toetuda (.....).
4. Priit lõhkus kodus pidevalt midagi ära (.....), sest ta ei osanud korralikult ratastooliga sõita (.....).
5. Ema otsustas viia poja delfiini-teraapiasse (.....), sest ta lootis sealt abi saada (.....).
6. Ratastool ei mahtunud autosse (.....), seepärast tuli see osadeks lahti võtta (.....).
7. Priit otsustas teha väikese uinaku (.....), sest sõit oli teda väga väsitanud (.....).
8. Poiss ei saanud korralikult sõidust välja puhata (.....), sest teda viidi kohe delfiinide juurde vette (.....).
9. Ta sai delfiiniga väga suureks sõbraks (.....) ja seetõttu kurvastas Priit lahkumisel väga (.....).
10. Priit saab nüüd kõikidest kooli üritustest osa võtta (.....), sest ta saab juba ettevaatlikult ise liikuda (.....).

C. Jooni see osalause, mis väljendab põhjust.

D. Ringita nende lausete numbrid, milles põhjus on väljendatud teise osalausega (7 lauset).

Eesmärgi väljendav liitlause

18. Loe.

Küsimus: **Milleks** peab ristsõna lahendamisel kõik ruudud õigesti täitma?

Vastus: **Selleks, et** jõuda ristsõna lahenduseni.

Küsimus: **Mis eesmärgil** peab ristsõna lahendamisel kõik ruudud õigesti täitma?

Vastused:

- Kõik ruudud peab õigesti täitma **selleks, et** jõuda ristsõna lahenduseni.
- **Selleks, et** jõuda ristsõna lahenduseni, peab kõik ruudud õigesti täitma.
- Kõik ruudud peab õigesti täitma **sel eesmärgil, et** jõuda ristsõna lahenduseni.

PANE TÄHELE!

Liitlausega saab vastata küsimustele

- **mis eesmärgil** tegevus toimub,
- **milleks** on tegevus vajalik.

_____ **SELLEKS, ET** _____ .

SELLEKS, ET _____ , _____ .

_____ **SEL EESMÄRGIL, ET** _____ .

19. A. Moodusta eesmärki väljendavaid liitlauseid.

Selleks:

- sobita osalaused,
- kasuta sidendit *selleks, et*.

1. Saksa rüütlid tungisid Eestisse		kaitsta end vaenlase relvade eest.
2. Rüütlid panid selga raudrüü		eestlasi orjastada.
3. Osa liivlasi ühines sakslastega		need ei pahandaks.
4. Vanad eestlased tõid haldjatele ohvriande		saada sõjast eestlastega kasu.

B. Esita iga lause kohta küsimus.

1. Mis eesmärgil

.....

2. Mis eesmärgil

.....

3. Mis eesmärgil

.....

4. Mis eesmärgil

.....

20. Loe esimene osalause. Lõpeta liitlause.

1. Põlde piserdatakse keemiliste ainetega **selleks, et**

.....

.....

2. Noored korraldasid töömaleva **selleks, et**

.....

.....

3. Vanasti valmistati kiivrid terava tipuga **selleks, et**

.....

.....

4. Nisu koristatakse enne täisküpsiks saamist **sel eesmärgil, et**

.....

.....

5. Haigeid lapsi hoitakse teistest eraldi **sel eesmärgil, et**

.....

.....

21. A. Loe laused. Märki osalauseid siduvad sõnad.

B. Leia liitlaused. Ringita liitlausete numbrid.

C. Liitlausetes jooni eesmärgi väljendavad osalaused.

Märki vastav täht sulgudesse (E).

1. Tarmo vedas kive **selleks, et** nendega parandada teed. (E)

2. Tarmo vedas kive tee parandamiseks. (.....)

3. Uues kliinikus kasutatakse ühte ruumi ooteruumina. (.....)
4. Uues kliinikus kasutatakse ühte ruumi selleks, et inimestel oleks võimalik arsti vastuvõttu oodata. (.....)
5. Selle nimel, et saavutada head tulemust ujumises, oli Jürgen valmis treenima mitu korda nädalas. (.....)
6. Selleks, et saavutada head tulemust, tuleb nädalas mitu korda treenida. (.....)
7. Hea tulemuse nimel on vaja mitu korda nädalas treenida. (.....)
8. Nädalas tuleb mitu korda treenida selleks, et saavutada head tulemust. (.....)

Kontrolli: kas said 5 liitlauset.

D. Vasta küsimustele lühidalt.

1. Mis eesmärgil vedas Tarmo kive?

.....

.....

2. Mis eesmärgil kasutatakse uues kliinikus ühte ruumi?

.....

.....

3. Mis eesmärgil oli Jürgen valmis treenima mitu korda nädalas?

.....

.....

4. Mis eesmärgil tuleb nädalas mitu korda treenida?

.....

.....

5. Mille nimel on Jürgen valmis nädalas mitu korda treenima?

.....

.....

22. Sobita. Koosta tegevuse eesmärgi väljendavaid liitlauseid.
Kasuta sõnu: *et; selleks, et; sel eesmärgil, et.*

Tegevus	Eesmärk
ostis herneid	keeta suppi
käis turul	osta juurvilju
sõitis rappa	korjata jõhvikaid
läks metsa	teha küttepuid
läks metsa	tuua jõulukuusk
läks metsa	korjata seeni

Näiteks:

- 1. Memm ostis herneid **selleks, et** keeta hernesuppi.*
- 2. Memm ostis herneid, **et** keeta hernesuppi.*
- 3. Memm ostis herneid **sel eesmärgil, et** keeta hernesuppi.*
- 4. **Selleks et** hernesuppi keeta, ostis memm herneid.*

Kas põhjus või eesmärk?

23. Loe laused, täida lüngad.

Otsusta, kas liitlausega väljendatakse tegevuste põhjust või eesmärki. Kasuta sobivaid sõnu: *seetõttu, sest, ja seepärast, kuna, selleks et, selleks, et*.

Lihtlaused	Liitlause
1. Kalapüük on olnud eestlaste üks elatusallikaid. Elupaigad rajati vanasti veekogude lähedusse.	Kalapüük on olnud eestlaste üks elatusallikaid rajati elupaigad vanasti veekogude lähedusse.
2. Saaremaa rannik on üks tähtsamaid elupaiku. Seal on kalarikkad lahesopid.	Saaremaa rannik on üks tähtsamaid elupaiku, seal on kalarikkad lahesopid.
3. Paar poissi uurivad ajalooramatut. Nende eesmärk on teada saada, mis nimesid kodulinn varem on kandnud.	Paar poissi uurivad ajalooramatut tahavad teada saada, mis nimesid nende kodulinn varem on kandnud.
4. Piret ja Pille ostavad teatripiletit. Nad tahavad veel kord vaadata oma lemmiketendust „Helisev muusika“.	Piret ja Pille ostavad teatripiletit, nad tahavad veel kord vaadata oma lemmiketendust „Helisev muusika“.

5. Poisid sõitsid iga päev ratastega kümneid kilomeetreid. Nende eesmärk oli läbida rattaralli marsruut eelmisel aastal saavutatust parema ajaga.	Poisid sõitsid iga päev ratastega kümneid kilomeetreid, läbida rattaralli marsruut eelmisel aastal saavutatust parema ajaga.
6. Jaak jälgis põnevusega uisumaratoni. Tema vend oli jõudnud juhtgruppi.	Jaak jälgis põnevusega uisumaratoni, tema vend oli jõudnud juhtgruppi.

24. A. Loe laused ja otsusta, kas küsitakse tegevuse põhjust või eesmärki.

B. Vasta küsimusele liitlausega.

1. Keskajal tungiti tihti linnadele kallale.
2. Elanikel tuli end kaitsta vaenlaste ja röövlite vastu.

- **Miks** valvasid keskajal linnavärvaid relvastatud sõdurid?
(küsitakse)

Keskajal valvasid linnavärvaid relvastatud sõdurid, **sest**

.....
.....
.....

- **Milleks** kaitsesid keskajal linnaväravaid relvastatud sõdurid?
(küsitakse)

Keskajal valvasid linnaväravaid relvastatud sõdurid **selleks, et**

.....
.....
.....

25. A. Loe laused. Arutle:

- Mis põhjusel (*miks?*) tegevus toimub?
- Mis eesmärgil (*milleks?*) tegevus toimub?

B. Kirjuta sulgudesse P (põhjus) või E (eesmärk).

1. Raielangil **jäetakse** noored puud **kasvama**, **et** uus mets kiiremini peale kasvaks. (.....)
2. Raielangil **jäetakse** noored puud **kasvama**, **sest** muidu kulub uue metsa kasvamiseks palju aega. (.....)
3. **Selleks, et** uus mets kiiremini kasvaks, **jäetakse** raielangil mõned noored puud **kasvama**. (.....)
4. Metsaribasid **istutatakse selleks, et** kaitsta põldu kuivade tuulte eest. (.....)
5. Spordilaagrid **rajatakse** metsa alla, **sest** metsaõhk on tervislik. (.....)
6. Spordilaagrid **rajatakse** metsa alla **selleks, et** lapsed tervislikult puhkaksid. (.....)

7. Spordilaagrid **rajatakse** metsa alla, **sest** seal saavad lapsed kõige tervislikumalt puhata. (.....)
8. Lilli **kastetakse**, **et** need ei närbuks. (.....)
9. Lilli **kastetakse sellepärast**, **et** muld potis on kuiv. (.....)

B. Esita lausete kohta küsimusi sõnadega *miks? ja milleks?*
Vasta küsimusele lühidalt.

26. Tee paaristööd naabriga.

Esitage kordamööda teineteisele küsimusi oma tegevuste kohta.

Tegevused:

- treeningul käimine
 - diivanil istumine
 - tänaval kiirustamine
 - kuulutuste lugemine
 - kella küsimine
 -
-
- Esita küsimusi naabri **tegevuse põhjuse** kohta.
Vastake täislausega.
 - Esita küsimusi naabri **tegevuse eesmärgi** kohta.
Vastake täislausega.

Näiteks: **Miks** sa treeningul käid?

Ma käin treeningul **sellepärast**, **et**

27. Loe laused. Esita naabrile küsimusi. Vasta küsimustele täislausega.

1. Inglismaal kasvatatakse palju lambaid, et saada liha ja villa.

- *Milleks kasvatatakse*?

2. Oravad koguvad talvevarusid selleks, et talvel mitte nälga jääda.

- *Mis eesmärgil*?

3. Paljud meresõitjad on hukkunud selle nimel, et avastada uusi maid.

- *Mille nimel*?

4. Metssead püherdavad poris selleks, et puhastada oma nahka tülikatest putukatest.

- *Mis eesmärgil*?

5. Suhkrupeeti kasvatatakse selleks, et tema juurikatest suhkrut saada.

- *Milleks*?

6. Aednikud nägid palju vaeva selle nimel, et aretada mitmevärviliste õitega lilli.

- *Mille nimel*?

28. Loe laused. Otsusta, kas saad teada tegevuse eesmärgi.

Tee vastava lause ette (+).

	Selleks, et vedada üht sinivaala rongiga, oleks vaja kümmet platvormvagunit.
	Marju kuulutas kõigile, et sõidab jaanipäevaks Riiga.
	Et ilma õigesti ennustada, tuleb teada tuule suunda ja kiirust.

	Äkki kustus elekter ja kogu maja mattus pimedusse.
	Liina saabus küll varem kohale, kuid tal ei õnnestunud enam etendusele piletit saada.
	Lülitasin sisse televiisori, et kuulata päevauudiseid.
	Et võidelda umbrohtudega aias, tuleb tunda umbrohtude pajunemise viise.
	Ats lehitseb loodusraamatut, sest talle meeldivad pildid mägisest maastikust.

29. A. Loe laused. Esita küsimusi kirjeldatud tegevuste põhjuste kohta. Alusta küsimusi küsisõnaga *miks*?

B. Vasta küsimustele teksti põhjal. Leia vastused mitmest lausest.

Näiteks:

- *Miks eeldab aednikutöö head tervist?*

Aednikutöö eeldab head tervist, sellepärast et

.....

1. Aednikutöö eeldab head tervist. 2. Aednik ei saa töö tegemiseks endale sobivat ilma oodata. 3. Ta töötab ka siis, kui õues on külm või niiske, suvel ka väga palav. 4. Kasvuhoones on alati väga soe ja niiske. 5. Kui sealt õue minna, siis võib väga kergesti külmetuda. 6. Kuna kasvuhoone õhus on üsna palju õietolmu, ei sobi see töö allergilistele inimestele. 7. Allergiat võib põhjustada ka kokkupuude mõne väetise või kemikaaliga. 8. Nädalas tuleb tööl olla 40 tundi. 9. Kevadel käib töö ka nädalavahetustel.

30. A. Loe laused. Esita küsimusi kirjeldatud tegevuste eesmärkide kohta. Alusta küsimust küsisõnaga *milleks*?

B. Vasta küsimustele. Leia vastused mitmest lausest.

1. Aednik peab tundma aiataimede sorte. 2. Taimede istutamisel tuleb alati arvestada nende kasvutingimusi. 3. Taimed vajavad kasvamiseks valgust ja soojust. 4. Mõnede taimede istutamiseks tuleb leida varjuline koht. 5. Aedniku ülesanne on tunda umbrohte ja aiakahjureid. 6. Neid tuleb osata õigel ajal ja sobivate vahenditega tõrjuda.

Kokkuvõte.

Küsisõna *MIKS* abil tahetakse teada saada tegevuse

.....

Küsisõna *MILLEKS* abil tahetakse teada saada tegevuse

.....

31. Loe. Moodusta eesmärki väljendavad liitlaused.

Lugemisoskust on vaja selleks, et		paremini mõista ümbritsevat maailma.
Looduskaitse-eeskirjad on kehtestatud selleks, et		saaksime ajalehtedest ja raamatutest uusi teadmisi.
Teadmisi omandame selleks, et		oleksime terved ja tugevad.
Soola lisame toidule selleks, et		kaitsta loodust inimese mõtlematute tegude eest
Me kõik armastame õues liikuda selleks, et		toit oleks maitavam.

32. Lõpeta laused.

1. Aivar kogus raha **sel eesmärgil, et**

- osta endale uisud.
- otsida üles kadunud pall.
- sõita suvel Saaremaale.
- võita loteriil suurem summa.

2. Mina kogun raha **sel eesmärgil, et**

3. Meie pere kogub raha **sel eesmärgil, et**

33. Moodusta liitlaused. Vali lünka sobiv sõna:

sest; seepärast; seetõttu; kuna; aga; sellepärast; selleks, et

1. Kreekas pandi alus olümpialiikumisele sammub
Kreeka meeskond rongkäigus alati esimesena.

2. Esimesena sammub staadionile alati Kreeka meeskond
olümpialiikumisele pandi alus Kreekas.

3. Esimestel kaasaegsetel olümpia-mängudel osales ainult 311
võistlejat kohalesõit oli aeganõudev ja kallis.

4. Kohalesõit oli aeganõudev ja kallis sõitis
kaugemalt kohale vaid 81 sportlast.

5. Olümpiarõngad on sinist, musta, punast, kollast ja rohelist värvi
..... need värvid esindavad viit maailmajagu.

Täiendkõrvallause

34. Loe. Otsusta, mida täpsustab liitlause teine osalause.

Mida saad teada mahla või siirupi kohta?

1. See on mahl, mis on valmistatud õuntest.
2. See on mahl, mis on valmistatud jõhvikatest.
3. See on siirup, mis on valmistatud vaarikatest.
4. See on siirup, mis on valmistatud maasikatest.

Mida saad teada pudru või jahu kohta?

1. See on puder, mis on tehtud kartulitest.
2. See on puder, mis on keedetud riisihelvestest.
3. See on jahu, mis on jahvatatud nisust.
4. See on jahu, mis on jahvatatud rukkist.
5. See on jahu, mis on jahvatatud linast.
6. See on jahu, mis on jahvatatud odrast.

PANE TÄHELE!

Liitlausega saab täpsustada selle olendi (objekti) tunnuseid või omadusi, kellest/millest räägitakse esimeses osalauses.

_____, **KES (MIS)** _____ .

_____, **KELLE (MILLE)** _____ .

_____, **KEDA (MIDA)** _____ .

Näiteks: Madis helistas sõbrale, kes puudus koolist.

Viiu kaotas kinda, mille oli talle vanaema kudunud.

35. Loe laused. Vasta küsimusele.

1. Sain endale kassipoja, **kes** tahab kogu aeg mängida.

- *Missuguse kassipoja sa said?*
- *Sain sellise, **kes tahab mängida**.*

2. Missuguse *kirja* Andero sai?

Andero sai sõbralt selle kirja, **mida** oli kaua oodanud.

milles oli kutse sünnipäevale.

mis oli posti pandud kuu aega tagasi.

millele poiss kohe vastas.

mis oli kirjutatud saksa keeles.

3. Missuguselt *sõbralt* Andero kirja sai?

Andero sai kirja sellelt sõbralt, **kes** elab nüüd Soomes.

kellega kohtusime suvel laagris.

kes on käinud mägimatkal.

keda huvitab motosport.

kelle vanemad töötavad Tallinki laeval.

kellelt õppisin mitmete kaarditrikkide tegemist.

36. A. Loe laused.

Jooni sõnad, mille tähendust täpsustatakse teise osalausega.

B. Arutle, mida saad teise osalausega täiendavalt teada.

Võta jalad selga

1. Peep oli väike poiss, **kes** kuulas hästi vanemate sõna.

2. Vahel kuulis ta sõna, mille tähendus tundus kummaline.

3. Kord püüdis Peep õuel teha trikke, mida ta oli tsirkuses näinud.
4. Poiss katsus koerale õpetada kahel jalal käimise kunsti, mis talle lihtsana tundus.
5. See trikk ei olnud jõukohane Murile, kes õuelt varsti minema jooksis.
6. Siis hakkas Peep treenima kukke, kellel oli kahel jalal käimine juba selge.
7. Poiss ise laskis kukerpalli, mida ta oli tunnis harjutanud.
8. See oli trikk, mida Peep ei olnud tsirkuses veel varem näinud.
9. Kas Peebul õnnestus selga võtta oma jalgu, mida ta seni käimiseks oli kasutanud?

E. Raua järgi

37. Loe laused. Jooni sõnad, mille tähendust täpsustatakse teise osalausega. Ühenda need sõnad osalauseid siduvate sõnadega.

Jänes põues

1. Peebu sõber Mikk kartis kangesti **kukke**, **kes** õuel ringi jalutas.
2. Kuke vali kiremine ehmatas Mikku, kes pistis hirmuga toa poole jooksu.
3. Peebu vanaema arvates on Mikk poiss, kellel on *jänes põues*.
4. Peep kuulis vanaema sõnu, mis teda väga üllatasid.
5. Ta tahtis näha jänest, kes Miku põues pidi olema.
6. Peep sakutas Mikku, kes oli juba tuppä jõudnud.
7. Mikul olid aga põues sellised jänesed, keda ei ole võimalik teistele näidata.

8. *Jänes põues* öeldakse sellise **inimese** kohta, kes midagi kangesti kardab.
9. Raamatus „Peep ja sõnad“ on teisigi kummalisi väljendeid, millest lugemise ajal päris täpselt aru ei saa.
10. „Peep ja sõnad“ on väga põnev raamat, mille on lastele kirjutanud Eno Raud.

E. Raua järgi

38. Lõpeta liitlaused.

Kasuta osalauseid siduvaid sõnu: *mis, mille, mida, millega*.

Kirjuta laused vihikusse.

1. Tänapäeval kannavad paljud inimesed teksapükse, ...
 - Teksapüksid on mugavad riideesemed.
 - Teksapüksid on vastupidavad riideesemed.
 - Teksapüksid sobivad nii tüdrukutele kui ka poistele.
 - Teksapükse võib kanda nii kodus kui ka tööl.
2. Mõned noored mehed kannavad nahkpükse, ...
 - Nahkpüksid liibuvad tihedasti vastu reisi.
 - Nahkpükste külge kinnitatakse neete.
 - Nahkpükste peale riputatakse kette.
 - Nahkpükstega ei ole mugav tööd teha.
3. Noormehed panevad jalga viigipüksid, ...
 - Viigipüksid sobivad pidulikel juhtudel.
 - Viigipükstele on sisse pressitud teravad viigid.
 - Viigipüksid peaksid olema iga noormehe riidekapis.
 - Viigipükste juurde kuulub korralik triiksärk.

39. Lõpeta laused.

1. Missuguse kaaslasega sulle meeldib vestelda?

Mulle meeldib vestelda **kaaslasega**,

kes

kelle

keda

kellel

kellele

kellega

2. Missugust muusikat sulle meeldib kuulata?

Mulle meeldib kuulata **muusikat**,

mis

mille

mida

millel

millega

3. Missugust matemaatika-tundi Kristo kardab?

Kristo kardab **matemaatika-tundi**,

mis

milleks

milles

mille

40. A. Loe. Otsusta, kellest räägitakse.

1. See on tüdruk, kellel on huvitavad patsid.

.....

2. See on mees, kellel on propeller selja peal.

.....

3. See on poiss, kes tahtis anda valu punanahkadele.

.....

4. See on poiss, kellel on punased juuksed ja tedretähniline nägu.

.....

5. See on naine, keda teavad kõik meie kooli õpilased.

.....

B. Jätka oma klassi õpilaste kirjeldusega.

See on tüdruk,

kellel on seljas

kes sai täna esimesena

kellele

See on poiss,

kes suudab

keda õpetaja

kellega koos tahaksin

41. Kirjelda, missugused riided on sinu arvates praegu moes.

1. Moes on seelikud, mis
2. Moes on seelikud, millel on
3. Moes on kleidid, mis
4. Moes on kingad, mis
5. Moes on jalanõud, millega
6. Moes on püksid, mis
7. Moes on püksid, mida
8. Moes on pused, mis
9. Moes on joped, mis
10. Moes on
11.

42. Mõistata kirjelduse järgi.

1. Jahimehed märkasid metsas looma,
kes oli tumepruuni värvusega.
kelle keha eesosa on kõrge ja tugev.
kes kaalub umbes 200 kg.
kes sööb nii taimi kui ka putukaid.
kellega mina metsas kohtuda ei taha.

Jahimehed märkasid

2. Fotol oli võimas puu,
mis kasvab lagendikul.
mille võra paistab kaugelt kera-kujulisena.
mille tüvi on jäme.
mille puit on kõva ja vastupidav.
millest saab teha hinnalist mööblit.
mille lehest on saanud looduskaitse sümbol.

Fotol on

Kas tead, et Eestis on palju ajaloolisi ja huvitavaid tammepuid?

43. A. Loe. Leia tunnuseid täpsustavad osalaused.

1. Kõige jämedam tamm Eestis on **Tamme-Lauri tamm**, mille ümbermõõt on 8 m. See on tamm, mis kasvab Urvastes. Urvaste Tamme-Lauri tamm on puu, mida kujutati ka Eesti 10-kroonisel rahatähel.

2. Otepää lähedal on veel alles **Pühajärve sõjatamm**, mille ümbermõõt on 698 cm. Selle tamme ümbermõõt on ühe meetri võrra kui Urvaste tammel. Aga sõjatamm on Tamme-Lauri tammest 5 m kõrgem. Pühajärve sõjatamm on puu, mis on kasvanud 22 m kõrguseks.

(Arvuta, kui kõrge on Tamme-Lauri tamm.)

3. Väga tuntud on tamm, mis kasvab Viljandi lähedal. See on **Viiralti tamm**, mida on kujutanud Eesti kunstnik Eduard Viiralt oma teosel „Viljandi maastik“. Tamme võib näha maanteelt, mis viib Viljandi linna.

B. Kirjelda

1. Tamme-Lauri tamme
2. Pühajärve sõjatamm
3. Viiralti tamme

44. Loe laused.

Otsusta, kas lausega väljendatakse tegevuse eesmärki (E), põhjust (P) või täpsustatakse midagi (T).

1. Kõige paremini naerab see, kes naerab viimasena. (.....)
2. Looduses on palju märke, mis aitavad metsas õiget rada leida. (.....)

3. Sipelgapesa paigutust tuleb vaadelda selleks, et teada saada asukoha põhja-lõunasuunda. (.....)
4. Looduslikke märke tuleb otsida selleks, et teha kindlaks ilmakaarte asukoht. (.....)
5. Selleks, et näha hommikul päikesetõusu, pead vaatama ida suunas. (.....)
6. Jälgisime õhtul hoolega läänetaevast, sest tahtsime imetleda päikeseloojangut. (.....)

Kontrolli: E (eesmärk) lauset, P (põhjus) lauset, T (täpsustus) lauset.
Võrdle oma tulemust naabriga.

45. Moodusta ühest liitlausest vähemalt kolm lihtlauset.

1. Ma märkasin posti taga poissi, kellel oli käes riidest kott.
Ma märkasin poissi.

Poiss oli

.....

.....

2. Thomas Alva Edison oli kuulus teadlane, kellele püstitati ausammas juba tema eluajal.

.....

.....

.....

.....

3. Otsin endale uue õpiku, sest vana oli kusagile kadunud.

.....

.....

.....

.....

4. Tiirutasin ümber kõrghoone, kuna ma ei teadnud oma sõbra korterinumbrit.

.....

.....

.....

.....

5. Lootsin rannas sõbratari kohata, kuid kahjuks ma ei näinudki teda.

.....

.....

.....

.....

6. Mälestuseks ühest seikluspargi atraktsioonist on mul jalal sinikas, mis hirmsasti haiget teeb.

.....

.....

.....

.....

7. Eesti vanim puhkpilliorkester on Väägvere pasunakoor, mis asutati juba 1839. aastal.

.....

.....

.....

.....

8. Etenduse esimene vaatus oli igav, aga hiljem läks lugu väga põnevaks.

.....

.....

.....

.....

SISUKORD

TEGUSÕNA.	3
Ühendteigusõna	3
Tingimust väljendavad teigusõna vormid	8
Tingimust väljendavate sõnade eitava vormi moodustamine . .	12
Kaudne kõneviis	23
 LAUSE	 26
Alus ja öeldis	30
Sõnade seos lauses	34
 KOONDLAUSE	 37
 LIITLAUSE.	 53
Vastandava teabega liitlause.	57
Põhjust väljendav liitlause	60
Eesmärki väljendav liitlause	67
Kas põhjus või eesmärk?	72
Täiendkõrvallause	80

ISBN 978-9949-524-90-7

9 789949 524907

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine